

Jakov Markijski u srednjovjekovnoj Ugarskoj¹

mr. sc. Dominik Deman *

Sažetak

Na temelju literature i povijesnih vrela rad prati djelatnost glasovitog franjevačkog propovjednika, misionara, inkvizitora iz strožeg ogranka reda – opservantskog u XV. stoljeću na prostorima Ugarskog kraljevstva. Točnije, obuhvaća Jakovljevo pojavljivanje na ovim prostorima u razdoblju od 1432. do 1439. godine, kao i 1457. godine. Osim samog Jakovljeva djelovanja koje je obuhvaćalo propovijedanje puku, borbu protiv krivovjerja, napose husitizma u područjima južne Ugarske, sakupljanje dokaza za Kapistranovu kanonizaciju, kao i diplomatsku misiju na ugarskom dvoru u vrijeme ugarskih kraljeva Sigismunda, Alberta i Ladislava V., uradak donosi obavijesti o povijesti i dolasku franjevaca u Hrvatsku, Slavoniju, Srijem i Ugarsku u užem smislu riječi. Također donosi i osnovne podatke o srednjovjekovnoj inkviziciji i pojavi husitizma na ovim prostorima.

Ključne riječi: Jakov Markijski, franjevci, opservanti, hereza, Ugarska, Slavonija, Srijem

Franjevci u srednjovjekovnoj Ugarskoj

Već na osnivačkom kapitolu Franjevačkog reda 1217. ili 1219. godine, ustanovljena je jedinstvena provincija pod nazivom *Provincia Hungariae* i to kao dvanaesta provincija po tadašnjoj podjeli. Još 1217. godine upućena je prva skupina franjevaca iz Italije u Ugarsko kraljevstvo, ali ona nije prešla Dravu i Dunav, što znači, geografski gledano, da nije došla na uži teritorij današnje Mađarske. Prvi provincijal Ugarske provincije bio je Ivan iz Francuske (1217.-1227.), koji je umro i pokopan u Francavilli, današnjem Mandelosu, selu nedaleko od Srijemske Mitrovice. Franjevci su u samoj Mađarskoj prisutni od 1232. godine, gdje ih je uputio njemački provincijal Ivan Piano Carpini. Bela IV. je podržavao ovu franjevačku misiju. Skupinu ovih franjevaca predvodio je 1238. godine provincijal tzv. Ostrogonske provincije. Postoji mišljenje da je vrhovni upravitelj Franjevačkog reda brat Ilija 1232. ili 1233. godine

* Kemijsko-tehnološka srednja škola „Lazar Nešić“, Subotica

¹ Radnja je dio magistarske teze koju je autor pod nazivom „Jakov Markijski“ obranio 15. siječnja 2010. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Novom Sadu.

podijelio Ugarsku provinciju, tako da je ona koja je ostala pod tim imenom obuhvaćala u to vrijeme pored Mađarske i kontinentalnu Hrvatsku, dok je druga prozvana provincija *Dalmatiae* i okupljala je franjevce u južno-hrvatskim krajevima. Ova podjela franjevačke Ugarske provincije prilagođena je ondašnjoj crkvenoj razdiobi na tlu srednjovjekovne Hrvatske. Franjevci u južnoj Hrvatskoj su 1239. godine u potpunosti odbacili naziv *Provincia Hungariae* i osnovali novu provinciju pod nazivom *Provincia Sclavoniae*, odnosno Hrvatska provincija, a samostani u sjevernoj Hrvatskoj (Slavoniji), koje je u početku okupila Ostrogonaska provincija, činili su jedinstvenu franjevačku pokrajinu koja se u svojim granicama potpuno podudarala s Ugarskom crkvenom pokrajinom na čelu s primasom, a u svom sastavu je okupljala Zagrebačku, Pečušku i Srijemsku biskupiju, kao i Bačko-kaločku nadbiskupiju (Hoško 1987, 118; Blehova-Čelebić 2006, 133).

Bosanska vikarija se prostirala i na dijelove Ugarskog kraljevstva. Ovo širenje Bosanske vikarije na susjednu Ugarsku započelo je u drugoj polovici XIV. stoljeća, odnosno 1372. godine kada je papa Grgur XI. dopustio da izvan banovine Bosne mogu podići jedanaest samostana. Braća iz Ugarske provincije u početku se nisu protivila podizanju samostana koji su pripadali Bosanskoj vikariji, ali na prijelazu iz XIV. u XV. stoljeće ovaj stav se bitno promijenio zbog toga što je Bosanska vikarija postala nositelj posebnog tipa franjevačkog života, tzv. opservantskog pokreta². Usorska, Mačvanska i Kovinska kustodija djelomice su ili u cjelini bile na teritoriju koji je pripadao srednjovjekovnoj Ugarskoj državi. Jedan od prvih samostana, koje su bosanski fratri dobili u Ugarskoj, bio je onaj u Đakovu, koji su osnovali sredinom XIV. stoljeća.

Od godine 1410. osnivaju se franjevački samostani opservantskog tipa i u južnim i jugoistočnim krajevima Ugarskog kraljevstva. Važni razlozi za to su bili: slaba crkvena organizacija u ovim područjima kraljevstva, opasnost od upada Turaka i njihovih pljačkaških pohoda, veća prisutnost heretika na ovim teritorijima. Samostani obično nastaju izvan naselja, ali ponekad i u samim gradovima. Žigmund Luksemburški 1428. godine obnavlja privilegij koji je još Ljudevit Veliki dao franjevcima, a on je sadržao odredbe da su samostani oslobođeni plaćanja carina i poreza, da mogu besplatno koristiti drvo iz županskih i kraljevskih šuma. Privilegij je također bio usmjeren protiv shizmatika – pravoslavnih vjernika. Plemići su mogli biti samo katoličke vjere, a prelazak na pravoslavlje bio je zabranjen. Ovi privilegiji bili su namijenjeni samostanima u Šebešu, Oršavi, Hatsegu i Čeru.

² U XV. stoljeću svi pripadnici Franjevačkog reda koji su strože opsluživali siromaštvo počinju se nazivati opservantima. Opservanti su gledajući pravno i po duhovnosti bili poput jednog ekvilibrija između spirituala i konventualaca. Opservantski pokret od početka je bio u znaku siromaštva. Začetnik ovog pravca u Italiji bio je Pavle dei Trincija od Folinja. On je nazvan „ocem opservancije“. Opservanti su htjeli opsluživati pravilo u duhu papinskih tumačenja, protiveci se laksizmu. Nisu imali posebnih obilježja, nosili su isto odijelo i bili su poslušni svojim poglavarima. Poslije sabora u Konstancu opservantski pokret je zahvatio čitav Red, ali bez obzira na svađe u vodećim krugovima, Red je u XV. stoljeću doživio veliki procvat. Konventualci su bili brojniji od opservanata i mogli su ih potisnuti da pape nisu štitele ove druge. Početkom XV. stoljeća opservantskom pokretu unutar Reda pridružili su se poznati propovjednici i znanstvenici.

Prvi korak u širenju opservantizma k centralnoj Ugarskoj bio je podizanje opservantskog samostana u Višegradu 1425. godine. Vladao i visoko plemstvo su širenje opservancije smatrali svojim zadatkom. U širenju ovog ogranka Reda u Ugarskoj važnu ulogu su odigrali: Nikola Gorjanski (*mađ.* Garai Miklós I.) iz doline rijeke Vag, János Maróti iz Đule, porodica Losonczy iz Jene-Zarandske županije, porodica Jakč iz Korođa i poznate osobe poput Ozorai Pipóa, Đurđa Brankovića, Jánosa Hunyadija i Nikole Iločkog. Lako je uočiti da su mjesta gdje u ovom razdoblje nastaju samostani strože grane Franjevačkog reda na periferiji države. To su Južna Krajina, dolina rijeke Vag i Nagybánja u Erdelju. Ciljevi osnivanja ovih redovničkih borišta bili su: briga za duhovni život vjernika, omogućavanje socijalnog mira, obuzdavanje nezadovoljstva, sprečavanje širenja heretika i pravoslavnih (Galamb 2002, 168-170).

Broj franjevaca se na području južne Ugarske u narednih sto godina jako povećao tako da su se 1448. godine odvojili od bosanske provincije Reda. Opservantsku disciplinu je među njih presadio još sedmi vikar iz bosanskog doba, Bartholomaeus de Avergne (1367.-1407.). Prvi ugarski vikar postao je Fabijan Kenyeres Bački, koji je prije toga bio i bosanski vikar od 1445. do 1447. godine. Ugarski opservantski franjevci koji su se izdvojili iz bosanske redovničke pokrajine mislili su da je prva stroga provincija bila ona bosanska. Jedna poznosrednjovjekovna kronika pod nazivom *Cronica fratrum minorum de observantia provinciae Boznae et Hungariae* pripovijeda o povijesti franjevaca opservanata u Ugarskoj. Ovo se djelo može podijeliti na četiri cjeline, a smatra se da je rezultat rada triju pisaca. Izgleda da je početak napisao Blaž Szalkai, jedanaesti generalni vikar bosanske provincije (1420.-29.). U kronici se spominje „knjiga“ koja je najvjerojatnije sadržala listine reda ili njihove kopije. „Od Szalkijevih nasljednika, već je u tom kodeksu prvi nastavljatelj pronašao imena Joannesa de Korsula (Korčulanina) (1433.-35.), Jacobusa de Marchia (1435.-37.) i Ivana Vajija (Joannes de Hungaria sive de Vaya, 1439.-44.), odnosno onih vikara koji su vodili opservante neposredno prije razdvajanja bosanske i ugarske redovničke pokrajine (Tarnai 2002, 488-490). Sredinom XV. stoljeća na teritoriju Ugarskog kraljevstva postojale su dvije franjevačke pokrajine: opservantska Ugarska vikarija presvetog Otkupitelja i Ugarska provincija sv. Marije, konventualske usmjerenosti. Ova druga pokrajina ubrzo se poslije Kapistranove smrti donekle transformirala, prihvatila je neke stavove opservanata i dobila naziv Ugarska provincija reformiranih konventualaca. Ovo je bilo razdoblje procvata franjevaštva na teritoriju cijele Ugarske, ali početkom XVI. stoljeća dolaskom osmanlijskih osvajača ovaj razvoj je zaustavljen (Hoško 1987, 116).

Djelovanje Jakova Markijskog u Ugarskoj

U svom misionarskom djelovanju u kraljevini Ugarskoj fra Jakov je imao mnogo veću podršku nego u samoj Bosni, u prvom redu od samog vladara, a onda i od visokog klera. Nakon učvršćivanja svojih pozicija u Italiji, papinstvo je nastojalo svoje interese učvrstiti i u srednjoj Europi uz pomoć franjevačke opservancije. U

XV. stoljeću su Ugarskoj, a prije svega Katoličkoj crkvi u njoj, zaprijetile dvije opasnosti: husiti³ sa sjevera iz Češke i Turci – Osmanlije s juga, s Balkana. U vrijeme djelovanja Jakova Markijskog u Ugarskoj 30-ih godina XV. stoljeća, opservantski samostani su još pripadali bosanskoj vikariji. Jakov je inzistirao na podizanju novih, osobito u južnom dijelu države, pravdajući to stradanjem starijih već postojećih samostana prilikom turskih pljačkaških pohoda. U literaturi se spominje čak 17 samostana ukupno koje je on nastojao podići. Sa sigurnošću se, međutim, može posvjedočiti samo za dva u čijem je podizanju on sudjelovao. To su segedinski samostan i onaj u Nađbanji čiju je izgradnju financirao srpski despot Đurađ Branković. Fra Jakov je uzeo u zaštitu fratre iz toga samostana u sukobu s rektorom lokalne župe, nekim Nikolom. Postavlja se pitanje kako to da je samo za mali broj samostana franjevaca opservanata na tlu Ugarske dokazano da su podignuti u vrijeme djelovanja Jakova Markijskog, dok ih je većina podignuta ili prije njegova dolaska ili kasnije. Poznavatelj franjevaštva na tlu srednjovjekovne Ugarske György Galamb iznosi hipotezu da je vjerojatno nedostatak redovnika onemogućio nastanak još nekih samostana na ovom području, u prvom redu imajući u vidu činjenicu da su 1434., 1436. i 1439. godine bile vrijeme turskih provala u ove krajeve, pa da redovnici nisu baš rado dolazili u opasna područja (Galamb 2002, 177-181).

Prvi sigurni podaci u vezi s boravkom Jakova Markijskog na teritoriju srednjovjekovne Ugarske ukazuju na 1432. godinu. U to se vrijeme ovaj talijanski franjevac prvi put sukobio s bosanskim kraljem Tvrtkom II. i pred njim se povukao sjeverno od Save. Došao je u Slavoniju, a zatim u Srijem. Imenovanje Markijskog za starješinu jednog dubrovačkog samostana u studenome 1432. godine, od strane generala Reda Vilima de Kasali, a po preporuci pape, zateklo ga je u Ugarskoj (Živković 1984, 172-173). Vjerojatno da je te godine prvi puta posjetio i prijestolnicu Budim gdje je vrlo plodno djelovao: „U Budimu prijestolnici te države, gdje je vladala razkoš bez uzde i bezstidna razpuštenost, rieč čovjeka Božjeg učini na narod tako silan utisak, da je među njima oživila kršćanska čudorednost i divne kršćanske kreposti“ (Brković 1896, 341). Jakovljevo djelovanje u Ugarskoj u kontinuitetu možemo pratiti od kraja 1435. godine. U svojoj znamenitoj povijesti Kaločke nadbiskupije, koja je nastala krajem XVIII. stoljeća, Stjepan Katona piše o apostolskom radu fra Jakova, kao i o plodovima-rezultatima te njegove djelatnosti. Spominje njegovu reputaciju i pohvaljuje ga samome papi Eugenu IV. „*Eodem tempore, quo captivus Ioannes archiepiscopus a Ciliae comitibus tenebatur, B. Iacobus de Marchia, vicarius Bosnen. Ord. FF. MM. Sacris expeditionibus ac instituionibus dioecesim eius excolebat. Sancti viri*

³ Husiti ili Češka braća bili su pristaše i sljedbenici češkog reformatora Jana Husa. Oni su bili za reformu Crkve, smanjenje papskog utjecaja, bogoslužjenje na narodnom jeziku, smanjenje njemačkog utjecaja u Češkoj. Podigli su ustanak u Pragu 1419. godine i zbacili gradski patricijat. Dijele se na umjerene utrakviste (uglavnom plemstvo i bogato građanstvo) i na borbene taborite, seljaštvo, siromašno građanstvo, sitne vitezove. Papa i njemački car su pokrenuli protiv njih križarski rat. Vođa taborita bio je Jan Žižka, a poslije njegove smrti 1424. godine, Prokop Veliki. Husitski ratovi su praktično završeni kada su umjereniji utrakvisti napustili borbu i 1433. godine s Papom i njemačkim carem sklopili tzv. „Praške kompaktate“, odnosno stupanjem Žigmunda na češki prijestol u Pragu 1436. godine.

*labores apostolicos laborumque fructus amplissimos, quum archiepiscopus non posset, Colocense capitulum ad Eugenium IV. Pontificem ita perscripsit.*⁴

Poput nekog uvoda, odnosno sagledavanja problema Jakovljeva boravka na širem teritoriju ugarskog kraljevstva, radi skiciranja njegove osnovne djelatnosti, prije nego što se upustimo u pozamašnu prepisku, odnosno praćenje dokumenata, možemo reći da je protiv husita u Ugarskoj upućen franjevački inkvizitor Jakov Markijski (od Marke). Franciscus Petrányi u svojoj disertaciji o inkviziciji u Ugarskoj kaže, oslanjajući se na čuvene Wadingove Anale Manje braće: „...*Pontifex in pro illis partibus suam commissariam Jacobum Picenum (seu de Marchia), qui sunc cum partibus suis Franciscanis in Hungaria adversus Husitas praedicabat.*“⁵ Petrányi je tri podnaslova u okviru svoje disertacije posvetio djelovanju franjevaca kao inkvizitora u Ugarskoj, a najviše spominje aktivnost Jakova Markijskog 30-tih godina XV. stoljeća, kao i njegov boravak u ovim krajevima nakon Kapistranove smrti 1456. godine: „*Inquisitores constituntur Fratres Ord. Minorum*“, „*Sanctus Jacobus de Marchia inquisitor pro Hungaria*“, „*Jacobus instituit inquisitionem in vitam cleri*“.⁶ On je 1436. i 1437. godine obišao Ugarsku od Erdelja do Pečuha. U heretičkim mjestima, iako nije znao jezik naroda, držao je na latinskom vatrene propovijedi, slične propovijedima svetog Pavla. Zahvaljujući svojoj rječitosti, ali vjerojatno i potpori biskupskih banderija, on je postigao ogroman uspjeh, privodeći na tisuće ‘zalutalih ovaca’ pravoj vjeri...“ (Rokai i sur. 2002, 145; Rokai 1976, 99-101).

Inkvizicija i njen značaj u srednjovjekovnom društvu

„Inkvizicija je crkveno-građanska ustanova za istraživanje heretičke zloće (*inquisitio haereticae pravitatis*), koja djeluje na prostoru zapadne kršćanske ekumene od XII. do XIII. stoljeća do Napoleonskih ratova. Za mnoge je pojam vjerske nesnošljivosti, fanatizma i lomača“ (Mirošević i Šanjek 1996, 138). Teško je uzeti jedan događaj i jedan datum kao početak inkvizicije kao jedne institucije. Ona je nastala i djelovala u velikoj mjeri uz pomoć svjetovne vlasti. Historijska znanost razlikuje tzv. rimsku inkviziciju, tj. crkveni sud ustanovljen u XIII. stoljeću s ciljem da na području Zapadne crkve iskorijeni vjerovanja i obrede koji nisu u skladu s kršćanskom vjerom i religioznom praksom Crkve, od tzv. španjolske inkvizicije, utemeljene 1. studenog 1478. godine u obranu društvenih, kulturnih i religioznih vrijednosti španjolskog katolicizma, koja s vremenom prerasta u oruđe državnih vlasti i dobro uhdani sustav društvene kontrole.

⁴ „Upravo u to vrijeme kada je zarobljen Ivan nadbiskup Čile držan kao taoc, blaženi Jakov Markijski, bosanski vikar iz reda Manje braće revno je obilazio i utvrđivao u vjeri njegovu biskupiju. Apostolski rad svetoga muža donio je obilne plodove, koje sam nadbiskup nije mogao ostvariti, tako je napisao kaločki kaptol papi Eugenu IV.“ (Katona 1800, 410-411).

⁵ „Papa je u onu zemlju poslao Jakova Pičenskog (Markijskog), koji je s franjevcima iz svoje zemlje u Ugarskoj propovijedao protiv husita“ (Petrányi 1910, 135).

⁶ „Inkvizitorima su bili naimenovani pripadnici Franjevačkog reda“, „Sveti Jakov Markijski inkvizitor za Ugarsku“, „Jakov je utemeljio inkviziciju u životu svećenstva“ (Petrányi 1910, 134, 138, 145).

Hereza predstavlja krivo ili novo mišljenje u suprotnosti s vjerskim dogmama. U očima crkve ona je najteži zločin za koji su bile predviđene najteže kazne. U biti većine srednjovjekovnih hereza nalazi se princip dualizma, koji govori o borbi dva potpuno ravnopravna principa dobra i zla. Ovo učenje je još u III. stoljeću došlo iz Perzije, a širila ga je sljedba manihejaca. Od XII. stoljeća Crkva je u zapadnoj Europi najčešće progonila katare (albigenze) i valdenze. Osim hereza, Crkva je smatrala da je dužna suzbijati i zločine koji nisu bili vjerskog karaktera kao što su: lihva, preljub, blud, lažna prisega, krivotvorenje novca i mjera itd. Od XIV. stoljeća pod udar inkvizicije dolazi čarobnjaštvo, a u jeku velikih progona tijekom XV. stoljeća javlja se predstava o vješticama koje jašući na metli, jarcu ili nekoj drugoj životinji, pa i na samom zlom duhu, jure noću na svoje strašne sastanke.⁷

U svakoj biskupiji postojala je tzv. biskupijska inkvizicija, crkveni sud i prelati koji su nadzirali župe. Ova biskupijska inkvizicija bila je predviđena dekretom pape Lucija III. (1181.-85.) *Ad abolenda*. U njenom donošenju je sudjelovao car Friedrich I. Barbarossa, koji je 4. studenoga 1184. odredio da svaki biskup imenuje nekog svećenika i nekoliko svjetovnih ljudi da mu pomognu da otkriva djelovanje heretika na području njegove jurisdikcije (Testas 1982, 2). Papa Inocent III. (1198.-1216.) novom je bulom *Vergenis in senium* potvrdio odredbe Lucija III. i proširio sankcije proglašavajući herezu povredom veličanstva (Tomić 2004, 58). Pošto se hereza u to vrijeme sve intenzivnije širila, biskupijska inkvizicija se pokazala nedovoljno efikasnom, jer prelati biskupi često nisu tako lako htjeli optužiti nekog, čak iako je pristajao uz herezu. Pooštravanju inkvizitorskog postupka, odnosno izricanju smrtno kazne za heretike, najviše je pridonio car Friedrich II. kada je 1224. godine proglasio: „Kome god bi biskup jasno dokazao pripadnost herezi, na zahtjev tog istog biskupa, dužna je civilna vlast uhvatiti heretika i predati ga na lomaču“ (Tomić 2004, 22-23). O doprinosu cara Friedricha II. brutalnosti inkvizitorskog postupka svjedoči i Emil Lucka: „Proganjanje i najraznovrsnije kažnjavanje svih onih, koji su se u vjerskim stvarima razlikovali od mišljenja vladajuće Crkve, sve to počiva na zakonodavstvu heretika i skeptika Friedricha II., Hohenstaufena, koji je cijelu carsku moć stavio u službu volje Pontifexa (Grgur IX. bio je, doduše, mišljenja da je car ove stroge zakone izdao samo zato da bi se njihovom pomoću mogao riješiti svojih političkih neprijatelja.“ (Lucka 1951, 36). Pape su za inkvizitorsku službu uzimale najčešće pripadnike prosjačkih redova, u početku više dominikance, a kasnije, sve češće i franjevce.

⁷ Čarobnjaštvo je uvijek spojeno s odricanjem od kršćanske vjere, dakle s apostazijom. Kod čarobnjaštva je apostazija bila direktno spojena sa samom herezom, jer je bila povezana s obožavanjem vraga, dakle s idolopoklonstvom, a to je hereza. Iz toga izlazi da je čarobnjaštvo i apostazija (otpad) i hereza. Veliki progonitelj čarobnjaka bio je papa Ivan XXII. (1316.-34.). Nadležnost inkvizicije za progon čarobnjaka potvrdio je svojom odredbom od 7. travnja 1338. godine i papa Benedikt XII., a posebno je značajna okružnica pape Eugena IV. (1431.-47.) iz 1437. godine upućena svim inkvizitorima „heretičke opačine“ gdje god se nalazili. Papa sa žaljenjem tvrdi: „da je vladar tmine svojim lukavstvom silno općinio veliki broj otkupljenih Kristovom krvi da bi postali dionici njegova prokletstva i pada“, pa određuje strogi i sumarni postupak protiv tih čarobnjaka bez ustručavanja, bez sudske buke i formalnosti. Vidi o tome u Bayer 1982, 92-122.

Petar Leposavić u svojoj monografiji o inkvizicijama, u poglavlju o srednjovjekovnoj inkviziciji spominje episkopalnu, delegatsku i monašku inkviziciju. Episkopalna inkvizicija se pokazala nedovoljno efikasnom zato što su velike grupe katarra bile vrlo pokretne i često bile nedostupne bilo crkvenim, bilo svjetovnim vlastima, a i udaljenost episkopa od pape i nedovoljna komunikacija dovodile su do zastarijevanja slučaja. Bit funkcioniranja delegatske inkvizicije ogledala se u tome da Rim za svako episkopsko sjedište odredi svog legata s neograničenim ovlastima u predmetima vezanim za heretike, koji može donositi samostalne odluke neovisno o lokalnom biskupu. Ovi legati su uglavnom bili poznati teolozi, kanonici i poznavatelji građanskog prava. Mjesno plemstvo u krajevima gdje su upućivani legati nije bilo baš oduševljeno njihovim dolaskom i dugo se odupiralo da ih prihvati. Tek 1231. godine upućen je u Njemačku prvi papin legat, a i iduće 1232. i u Francusku. Ova dužnost u prvim desetljećima povjeravana je obrazovanim legatima iz cistercitskog reda. Monaška inkvizicija se odnosi na dugotrajno angažiranje prosjačkih redova, najprije dominikanaca, čije je osnivanje pismenim putem, posebnim ediktom potvrdio papa Honorije III. 22. prosinca 1216. godine, a kasnije im je priključen i Franjevački red, što je već spomenuto. Prosjački redovi postali su glavni faktor sudskog sustava inkvizicije (Leposavić 2006, 40-42).

Na prostoru Balkanskog poluotoka i susjednih zemalja, prvi inkvizitori dominikanci pojavljuju se sredinom XIII. stoljeća, a spominje ih 1259. godine Petar prior jednog dominikanskog samostana u Bodrogu u Ugarskoj. Vjerojatno je Zadar bio prvo sjedište inkvizicije u Dalmaciji, a kao prvi vrhovni inkvizitor za Dalmaciju spominje se Pavao. Njegov nasljednik bio je Andrija Dalmatinac. Službu inkvizicije je papa Inocent IV. 1245. godine povjerio franjevcima Slavonske provincije. Franjevci polako preuzimaju inicijativu u vršenju inkvizitorske službe na Balkanu. „Povijesna vrela spominju još mnoga imena inkvizitora u našim krajevima (Jakov Markijski, ofm i drugi), ali ne donose podatke o aktivnosti inkvizicijskih sudova“ (Šanjek 1982, 10; Šanjek 1996, 209). Šanjek spominje da su na ovim prostorima u prilog crkvenog jedinstva djelovali i Jakov Markijski i Ivan Kapistran, nastavljajući misiju franjevačkog provincijala Jeronima Mascija (1260.-74.) (Šanjek 1996, 250-251).

Razvoj franjevaštva u Hrvatskoj, Slavoniji i Srijemu tijekom srednjeg vijeka

Povjesničari imaju više hipoteza o pojavi samostalne franjevačke provincije među Hrvatima. Uz ovu pojavu treba povezivati i prisutnost fratara na tlu Srijema i Slavonije. Prva hipoteza tumači da su samostalnu franjevačku provinciju među Hrvatima uspostavili samostani koji su do 1226. godine pripadali tzv. Prekomorskoj provinciji (*Provincia Ultramarina*). Druga pretpostavka jest da je provincija hrvatskih franjevaca nastala polovicom XIV. stoljeća od Bosanske vikarije, a treća iznosi tvrdnju da je tzv. *Provincia Sclavoniae* ili Hrvatska provincija nastala od Ugarske provincije. Četvrta pretpostavka je vrlo slična i prema njoj je Hrvatska provincija bila u sastavu Ugarske provincije. Peta hipoteza smatra da je provincija hrvatskih

franjevaca nastala kao samostalna historijsko-pravna redovnička pokrajina. Šesto mišljenje smatra da je Hrvatska provincija ili *Provincia Sclavoniae* nastala od prostrane prve njemačke franjevačke provincije (Hoško 1987, 117). Emerik Gašić navodi da su od franjevaca prvi u Slavoniju došli 1339. godine Gerard Odonis, po narodnosti Francuz, koji je bio general reda, a s njime i blaženi Peregrin Saksonac, Nijemac, kasnije bosanski biskup, a treći pratitelj je bio Petar, Španjolac iz Aragonije (Gašić 2000, 134). U nekim gradovima Slavonije franjevci su bili prisutni već krajem XIII. stoljeća.

Ugarsko kraljevstvo, uključujući Slavoniju i Transilvaniju, sastojalo se od 87 županija. U jugozapadnim dijelovima kraljevstva nalazile su se: Zagrebačka, Varaždinska, Križevačka, Požeška, Virovitička, Baranjska, Vukovska, Bačka i Srijemska županija (Engel 1996, 93-259; Andrić 1999, 273-274). Mnogi franjevački samostani u kontinentalnoj Hrvatskoj nastali su u XIII. stoljeću. Svih šest samostana zagrebačke kustodije nastalo je u tom razdoblju, a to su samostani u Zagrebu, Virovitici, koji se spominje već 1280. godine (Szabo 1920, 129), Našicama, Požegi, Kostajnici i Grabovniku. Sjeverno su se nalazili samostani pečuške kustodije, osnovani koncem XIII. i tijekom XIV. stoljeća i to: u Varaždinu, Koprivnici, Pečuhu i Ludbregu. Treća od osam kustodija prostrane Ugarske provincije bila je srijemska, kasnije poznata i kao kustodija Ivana Kapistrana, koja je imala deset samostana i to u: Baču, Iloku, Mitrovici, Tordincima, Mandelosu, Srijemskoj Mitrovici, Zemunu, Banoštoru, mjestu Eng (možda Indija?) i u Vrdniku. Značajan događaj u crkvenoj povijesti Srijema bilo je obnavljanje nekadašnje Srijemske biskupije. Ona je obnovljena na molbu kaločko-bačkog nadbiskupa Ugrina 1229. godine za vrijeme pontifikata pape Grgura IX. Za sjedište Srijemske biskupije određen je benediktinski samostan svetog Stjepana Prvomučenika na Dunavu, zadužbina hrvatskog bana Beloša, istočno od Iloka u Banoštoru (Monasterium bani ili Banovom samostanu) (Sekulić 1987, 68). Nakon tatarskog napada sjedište biskupije je preneseno iz Banoštora u S veti Irenej kraj Mitrovice, gdje je osnovan i benediktinski samostan svetog Dimitrija.

Srednjovjekovni Srijem je u geografskom, upravno-političkom i upravno-crkvenom pogledu bio područje između Dunava i Save do Zemuna. Kasnija novovjekovna županija nastala je iz dviju srednjovjekovnih županija: vukovarske (vukovske) i srijemske. Vukovska župa nastala u XII. stoljeću nalazila se između donjeg toka Drave, Dunava i Save. Na sjeveru se graničila s Baranjskom, a na zapadu s Požeškom. Na zapadnoj strani granica počinjala je na Dravi, a zatim je išla na jugozapad u smjeru izvora rijeke Vuke. U istočnom je dijelu županijska granica počinjala na Dunavu kod potoka Koruške između današnjih sela Banoštora i Suseka, a zatim se prostirala na jug prema Savi, kraj današnjeg Mandelosa i Divoša i između Martinaca i Lačarka. Istočno od te granice nalazile su se dvije srijemske župe: podunavska, zvana i Gornji ili Ovostrani Srijem, sa sjedištem u mjestu koje su Mađari zvali Kő, a kasnije po benediktinskom samostanu prozvanom Banmonoštor, i u posavskom dijelu, južno od Fruške gore u okolini Mitrovice – Donji Srijem, koji je obuhvaćao i Mačvu na desnoj obali Save. U vrijeme obnove već spomenute Srijemske biskupije obje srijemske županije su ujedinjene, tako da se pred tatarsku provalu, u Srijemu nalazila samo jedna župa. Na ovom području bili su naseljeni Hrvati, Mađari, Srbi i Grci.

Dvije skupine hrvatskog naroda su tijekom VII. i VIII. stoljeća naselili prostor Vukovske župe i dijelove Srijemske. Poznate su kao dinarsko-posavska struja s ikavskim narječjem koja je koristila ime Hrvati, dok je druga podravska struja nosila u sebi kajkavski govor i slavensko ime. U X. stoljeću između 930. i 950. godine Mađari su naselili područje Srijema i Vukovske župe i potisnuli Bugare jugoistočno, na desnu obalu Save. U XI. stoljeću, u razdoblju između 1019. i 1071. godine, Bizant je vladao Posavinom, od ušća Save do ušća Bosuta i do južnih padina Fruške Gore, što objašnjava prisutnost Grka u ovim krajevima. U Mitrovici je postojao grčki manastir svetog Dimitrija, a i crkva koju su još Bugari sagradili svome biskupu. Broj pravoslavnog stanovništva je tijekom XIV. i XV. stoljeća rastao u Srijemu. Posebice je rastao broj Srba koji su se iz tadašnje Srbije pred turskom opasnošću doselili u ovo područje (Pavičić 1940, 5-32; Pavičić 1953, 36-37). Nekadašnja Srijemska biskupija imala je četiri manja arhiđakonata: 1. Bilin (Banoštor, Irig), 2. Polje (Mandelos, Srijemska Mitrovica), 3. Ub (Petrovaradin, Slankamen), 4. Posavlje (Nikinci, Zemun). Veći broj župa nalazio se uz Frušku goru, gdje je stanovništvo bilo gušće naseljeno. U XV. stoljeću djelovali su na području Srijema franjevci Bosanske vikarije, a samostani su im bili u Zemunu, Iloku, Petrovaradinu, Vukovaru, Sotinu (Sekulić 1987, 72-73).

U tadašnjoj Pečuškoj biskupiji bilo je više arhiđakonata, a prvi je u ovim područjima bio morovički (de Morović, Maroth, Marchia), koji se prvi put spominje 1239. godine i svoje ime vuče od mjesta i župe Morović (Maroth) ili de Marca, Marque, kao posljednji i najudaljeniji arhiđakon pečuške biskupije. Kasnije dolaze arhiđakoni Grgur (1334.), Benedikt Ponye (1393.) i Šimun (1438.), koji je prisvojio biskupska prava i kaznio izopćenjem sv. Jakoba de Marchia, koji je ovamo došao kao inkvizitor protiv hereze. Uz posredništvo kraljice pomirio se rečeni Šimun sa sv. Jakobom (Gašić 2000, 113).

Krajem XIV. stoljeća u Slavoniji su postojala još četiri samostana koja su pripadala Bosanskoj vikariji, a ne Ugarskoj provinciji sv. Marije. To su bili samostani u Đakovu koje je po dopuštenju pape Klementa VI. od 21. ožujka 1347. godine podigao prvi vikar Bosanske vikarije Peregrin Saksonac, samostan u Vrbici, koji je bio zadužbina mačvanskog bana Ivana Horvata. Ova dva samostana bila su u sastavu usorske kustodije Bosanske vikarije. Treći samostan u Alšanu bio je u sastavu mačvanske kustodije, a četvrti je bio u Čereviću. Polovicom XV. stoljeća, nakon uspostave opservantske samostalne vikarije presvetog Otkupitelja, srijemska kustodija imala je pet samostana: u Iloku (samostan Svete Marije), Šaregradu (Athya ili Voćin), samostan Svetog Duha je u gotičkom stilu podigao 1405. godine Ivan Morović, u mjestu Prečki kod Vinkovaca, dva već spomenuta u Đakovu i Alšanu, a vjerojatno i šesti, također već spomenut samostan u Čereviću. U okviru opservantske slavonske kustodije bili su samostani u Poljanskoj, u Podborju, u Podgrađu blizu Čazme, u Petrovini, u mjestu Remetino i u Ivaniću (Hoško 1987, 119-123).

Stjepan Pavičić postavlja pitanje tko su zapravo bili pripadnici katoličke, patrenske (bošnjačke) i husitske vjere na srijemskom području? Smatra da su to jedino mogli biti ikavski Hrvati i Mađari. Bosanska crkva se mogla širiti po Srijemu tamo gdje je bilo katolika. Zahvaćala je u prvom redu posavske krajeve, jer je dolazila iz Solske, Usorske i Morovičke posavine. Zatim iznosi hipotezu da su u Srijemu

bogumili bili hrvatske narodnosti: „Bosanska crkva nosila je potpuno narodni slovenski značaj, te nije mnogo vjerojatno, da su joj prilazili i Mađari. Sudeći po svim znacima, ona je bila vjera uglavnom Hrvata seljaka po selima i manjim trgovištima, kako je to slučaj bio i u Morači i posavskom dijelu Vukova“ (Pavičić 1953, 40-41). Protiv bogumilske i husitske crkve osnovane su prepoziture u Moroviću i u Svetom Ireneju, a s istom namjenom podignuti su i franjevački samostani u Lukovu u blizini Morovića, u Voćinu (Šaregradu), Čereviću, a znatno ranije i na posjedu Alšan, blizu Podgajaca kod Save, jer je na područje Vukovske župe, u kraj između Save, Studve i Spačve, bosanska hereza prodrla puno ranije nego u Srijem, već u XIV. stoljeću.

Širenje husitskog učenja po Bačkoj i Srijemu u XV. stoljeću

U prvoj polovici XV. stoljeća husitsko učenje prodrlo je u južnu Ugarsku. Hustiska hereza se sve intenzivnije javljala i povećavala tridesetih godina u Srijemu i Bačkoj (duž lijeve i desne obale Dunava). U etničkom pogledu, stanovništvo ovih krajeva bilo je pretežito mađarsko, u širokom pojasu od Slankamena na istoku, pa do Iloka na zapadu i s druge strane Dunava (Šidak 1962, 17). Husitsko učenje najviše se širilo po trgovištima, naseljima, gradovima, među obrtnicima i trgovcima. Šire ga mađarski vjerovjesnici, čiji su predstavnici preveli Bibliju na mađarski jezik. Učenje češke sekte, kako je utvrđeno, širilo se samo među katolicima, a ne i među pravoslavcima, Srbima, kojih je u to vrijeme bilo također i u Srijemu, a koje katolički biskupi nazivaju „Rašanima“ i smatraju ih shizmaticima, a ne hereticima.

Po mišljenju nekih autora bosanski heretici, bogumili, pripravili su u Srijemu teren za širenje husitskih ideja i učenja. Po njima su bogumilstvo širili stanovnici Bosne koji su dolazili u Srijem. Novija istraživanja, međutim, bacaju sumnju na izrazitu prisutnost crkve bosanske u istočnoj Slavoniji, a pogotovu u Srijemu. Zbog malobrojnosti sačuvanih vrela, ovo pitanje će teško biti u potpunosti riješeno. Postoji nekoliko hipoteza o porijeklu husitizma u Srijemu. Jednu od njih iznosi Dragutin Prohaska u svome članku „Husiti i bogumili“ (Prohaska 1919, 437-443).⁸ On dolazak husita dovodi u vezu sa Žigmundovim pohodom na Turke 1437. godine koji je bio planiran za 24. travnja te godine. Kralj Žigmund je, 12. siječnja 1437. godine pisao iz Praga Jakovu Markijskom da je odlučio te iste godine poduzeti pohod na Turke, na Đurđevdan 24. travnja, pa zahtijeva od njega da se prihvati vojnog dušobrižništva, odnosno da se priključi njegovoj vojsci sa 6 ili 8 fratara. Radi toga je inkvizitor stupio u kontakt s Ivanom Marcalijem, bratom umrlog čanadskog biskupa (Rokai 1969, 106; Brandt 1956, 34; Picciafuoco 1976).⁹

⁸ Kako autor u uvodu ističe, ta je rasprava proširen i popunjen njegov članak objavljen pod naslovom „Husitvsi a bogomilstvo“ u *Časopis pro moderni filologii a literatury*, Praha V, 1915. Vidi i Brandt 1956, 33.

⁹ Zahvaljujući Jakovu Markijskom sačuvan je izvještaj o vojnom pohodu Žigmundove vojske protiv Turaka, travnja 1437. godine. Po uspješnom završetku pohoda, Ivan Marcali, brat čanadskog biskupa, poslao je izvještaj o ovom pohodu Jakovu Markijskom. Jakov se uskoro vratio

U tom pohodu sudjelovali su i Česi, a između njih i jedan odred Taborićana pod vodstvom Jana Jiskre od Brandisa. Prisutnost husitskih heretika u Srijemu se, međutim, spominje još u pismu požeškog župana Ladislava Tamaševa iz Nimaca izdanom 25. (ili 27.) veljače 1437. godine, a Žigmundova vojska, odnosno Jiskrini Taborićani nisu mogli stići do Beograda, odnosno u Srijem, prije kraja ožujka 1437. godine. Glavnina vojske spustila se brodovima Dunavom od Požuna do Beograda. Rački iznosi hipotezu da su se husiti iz gornje Ugarske doselili u Srijem, odnosno da nisu prodrle samo husitske ideje, nego su došli i ljudi, izgrađene pristaše te sekte (Rački 1931, 452-453; Brandt 1956, 33). Prema Stjepanu Pavičiću husitska vjera prodrla je u Srijem iz Bačke, Bodroške i Tamiške župe, gdje je bila jaka već početkom XV. stoljeća, šireći se naglo po cijelom Podunavlju, napose po dijelu između Banoštora i Slankamena. Husitsku vjeru širili su mađarski propovjednici, a primali su je obrazovaniji krugovi, među njima i katolički svećenici (Pavičić 1953, 41-42).

Misija u Bačkoj, na ugarskom dvoru i u Erdelju

Po mišljenju nekih povjesničara, drevni Bač je bio biskupija već u V. ili VI. stoljeću. Krajem XI. stoljeća, prilikom osnivanja Zagrebačke biskupije i posvećenja njenog prvog biskupa Duha, spominje se prisutnost bačkog nadbiskupa Fabijana. Negdje oko 1135. godine došlo je do ujedinjenja Bačke i Kaločke crkvene pokrajine. Od XIII. stoljeća isprave počinju nazivati nadbiskupiju „Kaločko-bačkom nadbiskupijom“. Ustoličenje nadbiskupa je uvijek obavljano u objema stolnim crkvama-katedralama, u Kaloči i Baču. Postojala su dva kaptola, od kojih je onaj u Baču bio veći. U sastavu opservantske Ugarske vikarije presvetog Otkupitelja bila su krajem XV. stoljeća tri franjevačka samostana na području Bačke: Futok(g) kod Novog Sada, Kabol ili današnji Kovilj i Küllöd ili de Kylunus, tj. današnji Kolut, sjeverno od Bezdana blizu granice s Mađarskom.

Jakov Markijski nalazio se u Slavoniji, u Đakovačkoj biskupiji 3. prosinca 1435. godine, kada mu je stigao poziv kralja Žigmunda da dođe na pregovore s husitima u Tatu (Rokai 1969, 94; Grujić 1931, 438; Picciafuoco 1976, 72). Kralj je htio iskoristiti njegove sposobnosti u pregovorima s izaslanstvom husita, pa ga je zato pozvao u Tatu, odnosno u Stolni Beograd. Iako ti pregovori nisu donijeli rezultat, on se od tada zadržao u kraljevoj pratnji.

Jakov se najprije odazvao pozivu varadinskog biskupa Ivana od Korčule od 5. veljače 1436. godine da dođe i propovijeda u njegovoj dijecezi. Sam Ivan od Korčule pripadao je Franjevačkom redu, a Žigmund ga je postavio za biskupa, upravo zbog neumoljivosti prema pravoslavnim Vlasima. Erdeljski biskup Juraj Lepeš se, 8. svibnja 1436. godine, obratio Jakovu, kako bi što prije došao u njegovu dijecezu i iskorijenio herezu.¹⁰ Pismo donosi titule, odnosno nazive, kojima je sve označavana služ-

u Italiju, ponijevši sa sobom ovaj izvještaj koji je sačuvan u franjevačkom samostanu Svete Marije u Napulju (Karácsonyi 1910, 15).

¹⁰ „U Erdelj su dolazili heretici u većem broju iz Moldavije i Vlaške, te se biskup tužio kako ‘bole-sne ovce zaraze i zdrave’...“ (Rokai 1969, 94).

ba Jakova Markijskog: generalni propovjednik, nuncije (odnosno papinski legat) i delegat Bazelskog sabora. Sa sličnim zadatkom ga je pozvao 29. lipnja 1436. godine u Čanad generalni vikar, kanonik, arhiđakon Albert, dajući mu punu ovlast da obavlja službu inkvizitora u njegovoj dijecezi. Na traženje ugarskog kralja, papa Eugen IV. je 22. kolovoza 1436. godine imenovao Jakova inkvizitorom za Ugarsku i Austriju, a 25. kolovoza isti papa mu je dopustio da podigne u Češkoj dva, a u Austriji i Ugarskoj po tri samostana za svoje fratre (Rokai 1969, 94; Grujić 1931, 438; Picciafuoco 1976, 74-75).

U svojoj knjizi „Drevni Bač“ Ante Sekulić kaže: „sa crkvenog sabora u Baselu uputio se u Bač franjevac Jakov a Marchia (sv. Jakov Markijski) kao istražitelj (inquisitor) husita. Poslije je prešao u Srijem“ (Sekulić 1978, 30). Cvekan Paškal, franjevac, koji je objavio više monografija o franjevcima na prostorima Slavonije, Srijema i Bačke tvrdi, pozivajući se na pisca *Povijesti Kaločke nadbiskupije* Katonu, koji svoje kazivanje najviše temelji na Vadingovim *Analima*, da Jakov Markijski nije kao bosanski vikar imao nikakve vlasti nad Manjom braćom u Baču, nego da je sa sobom vodio svoju braću da mu pomognu u inkvizitorskom poslu, što je posvjedočio i srijemski biskup u svom pismu papi Eugenu IV.: „*Eadem fr. Iacobi merita, Iacobus Sirmiensis episcopus litteris ad emdem Eugenium IV., anno sequente datis,...D. fra Iacobus de Marchia, — nuper ad nostram ecclesiam et diocesim satis exoquam in confinibus ipsius regni circa Rascianos schismaticos et chatolicae fidei aemulos sitam, cum quibusdam suis dicti ordinis fratribus advenit. - - - dat in monasterio bani.*“¹¹

Varadinski biskup je 1. prosinca 1436. godine podnio izvještaj Papi o djelovanju Jakova u njegovoj i susjednim dijecezama. U ovom izvještaju piše da je inkvizitor bio izložen životnoj opasnosti, kada su se neki pravoslavni Vlasi bili pobunili protiv klera i Crkve. Da Jakov nije energično intervenirao, ovi pravoslavni Vlasi bi se infiltrirali među kler i napravili bi pokolj. Kaločko-bački kaptol navodi u svom pismu Papi od 4. prosinca 1436. godine, nešto od vjerske prakse heretika-husita. Kaže se da su se mnogi heretici sastajali noću po šumama, podrumima i mlinovima, skrnaveći službu Božju. Husiti su nosili Presvetu Euharistiju u nekim torbama obloženim smolom i pričešćivali se pod oba vida polijevajući se Kristovom krvlju po odijelu. Kaptol ističe i velike zasluge Jakova u suzbijanju ovih heretika i moli Papu da mu omogući da poduzima nove slične zadatke (Brandt 1956, 35; Grujić 1931, 438; Picciafuoco 1976, 75-76). Početkom prosinca je i primas Ugarske u pismu Papi pohvalio djelatnost inkvizitora, ističući njegovu marljivost i trud u iskorjenjivanju najvećih grijeha i u privođenju heretika i pravoslavnih Katoličkoj crkvi.

Pošto je obišao Kaločko-bačku nadbiskupiju, za nepuna dva mjeseca uspio je pohoditi dvije dijeceze. U siječnju 1437. godine spremio se obići Pečušku biskupiju,

¹¹ „Istovremeno o zaslužnom fra Jakovu, Jakov srijemski biskup piše papi Eugenu IV., datirano tekuće godine ... dana, fra Jakov Markijski – odavno u našoj crkvi i biskupiji dosta angažiran u granicama istog kraljevstva oko mjesta naseljenih Rašanima-shizmaticima i zavidljivcima katoličke vjere je došao s njegovom već spomenutom redovničkom braćom... dano u Banostoru“ (Katona 1800, 412-413; Cvekan 1985, 46-47).

a djelovao je i u Bačkoj, gdje njegovu akciju potvrđuje i pismo segedinskog arhiđakona i bačkog generalnog vikara iz Bača, od 22. siječnja 1437. godine, kojim naređuje da fra Jakova svuda lijepo primaju i da mu pomažu u inkvizitorskoj djelatnosti (Fermendžin 1892, 158; Grujić 1931, 438; Rokai 1969, 94).

Jakov Markijski je impresionirao neke suvremenike. Neke njegove propovijedi uspoređivane su s onima od svetog Pavla. Međutim, svoje uspjehe Jakov vjerojatno nije postizao samo svojim govorničkim darom, s obzirom na to da se već pouzdano može tvrditi da on nije znao narodni, odnosno mađarski jezik. Neki povjesničari, koji su uglavnom proučavali husitski pokret u Mađarskoj, tvrdili su da je Jakov Markijski na svom misijskom putovanju propovijedao i govorio na mađarskom. To su bili Gyula Schönherr i Pál Tóth-Szabó, čije tvrdnje nisu potkrijepljene vjerodostojnim izvorima. Bazelski koncil (sabor) uputio je u Mađarsku 1435. godine izaslanstvo da pregovara s husitima oko ujedinjenja. Član tog izaslanstva bio je i Egidije Charlier, kanonik iz Kambre. Sudionici ovih pregovora bili su i Žigmund Luksemburški i Jakov Markijski. Pojavivši se u Stolnom Biogradu (*mađ. Székesfehérvár*) na pregovorima, Jakov je na sebe skrenuo pozornost mnogih, a zainteresirao je i Egidija Charliera, koji je kasnije u svom dnevniku zabilježio dojmove koje je papinski inkvizitor ostavio na njega. Zapisao je da je Jakov Markijski svaki dan propovijedao, ali da je to činio na latinskom, a postojao je tumač koji je to prevodio na mađarski jezik. „...*Predicat, ... in latino, et habebat interpretem, qui in hungarico verba sua exponebat*“.¹² Budući da krajem 1435. i početkom 1436. godine Jakov Markijski nije govorio mađarski, bez sumnje ga za par mjeseci, kada je započeo svoje kružno misionarsko putovanje, nije ni naučio. Kao krajnji zaključak na osnovu Egidijeve tvrdnje, proizlazi da Jakov nije govorio ni propovijedao na mađarskom jeziku.

Inkvizitorove metode koje se mogu rekonstruirati iz izvještaja o njegovoj djelatnosti često su bile vrlo ekstremne i fanatične. Nadziranje naroda, čak iskopavanje i spaljivanje mrtvih, izazvali su brojna protivljenja kako naroda tako i klera. Erdeljsko plemstvo bilo je odbilo snositi troškove Jakovljeve misije, ali je kralj Žigmund, na biskupovu intervenciju, zapovjedio 2. rujna 1436. godine, da se svatko podvrgne plaćanju desetine za inkvizitorove troškove. Iz Pečuške biskupije, koja se dijelom prostirala južno od Drave, što je doprinijelo buni 1437. godine, samo je svećenstvo protjeralo inkvizitora, a pečuški arhiđakon ga je ekskomunicirao. Žigmund koji je bio obaviješten o tome od generala Reda i pape, naredio je da dotična dijeceza ponovno primi inkvizitora.¹³

Nekoliko dokumenata u vezi s aktivnostima Jakova Markijskog spominju Pečušku dijecezu. Inkvizitor je u ovom kraju naišao na snažan otpor i neprihvatanje, pa je morao bježati. Za ovu njegovu neslavnu epizodu doznao je i papa Eugen IV., što se vidi iz papinog pisma caru Žigmundu 7. lipnja 1437. godine. Žigmund je ponovno pozvao Jakova da dođe u to mjesto, odnosno tu dijecezu. Henrik Albenski, pečuški

¹² „propovijedao je ... na latinskom, a imao je tumača, koji je na mađarski prevodio njegove riječi.“

¹³ „*Alapul véve tehát Aegidius Carlerii közlését leszögezhetjük, miszenerint Marchiai Jakab nem beszélt magyarul*“ (Rokay 1976, 100; Rokai 1969, 95).

biskup, zabranio mu je djelovanje. Papa također piše Jakovu Markijskom iz Ferare 4. travnja 1438. godine, ističući njegovu revnost u misionarenju po Ugarskoj i potičući ga da dovrši započeti posao.

Jakov se ponovno vratio u spomenutu dijecezu, ali je još gore prošao i, bježeći po drugi put, jedva izvukao živu glavu, uz pomoć nekih Dubrovčana, koji su ga spasilu noću, odvođeci ga na konjima (Picciafuoco 1976, 77-79). Prije ovih događaja, koncem 1437. godine (9. prosinca 1437. godine), umro je u Znaimu, gradu na granici Austrije i Moravske, car Žigmund Luksemburški, a naslijedio ga je Albert Habsburški koji je oženio njegovu kćer Elizabetu. Arhiđakon Simon Bački iz Pečuha¹⁴ javno je ekskomunicirao franjevačkog inkvizitora. Kralj Albert i njegova žena Elizabeta inicirali su istragu povodom toga. Albert je rješenje toga slučaja povjerio ostrogonskom nadbiskupu Juraju. U jednom njegovom priopćenju iz Budima od 8. svibnja 1438. godine vidi se da su se suočili spomenuti arhiđakon Šimun Bački i Jakov Markijski i da je arhiđakon priznao svoju pogrešku i zamolio inkvizitora za oprostene, koje mu je ovaj i dao. Primas Ugarske stavlja, u nastavku, do znanja svojim dijecezama „da je gore imenovani fra Jakov, katolička osoba, pravedan i stalno u službi inkvizitora njemu povjerenoj, radio ispravno u svim mjestima Ugarskog kraljevstva i djelovao razumno, pravedno i s dobrotom...” (Picciafuoco 1976, 80-81).

U drugoj polovici 1438. godine fra Jakov je neko vrijeme bio u Italiji gdje je svratio kod Pape, koji se tada nalazio u Ferari. U Italiji se zadržao vjerojatno do mjeseca prosinca, pošto ga je Papa ponovno poslao u Ugarsku s pismom preporuke za kralja Alberta od 15. studenog 1438. godine. „*Poco fa, scrive il pontefice all' imperatore Alberto, destinammo il diletto figlio Giacomo della Marca, latore delle presenti... al predetto regno d'Ungheria...*“¹⁵ U ovom pismu preporuke koje je papa Eugen IV. adresirao na novog ugarskog kralja, Habsburgovca Alberta, se, kao i u nekim ranijim preporukama, ističu mnoge vrline i zasluge Jakova Markijskog, kao i njegova ranija služba i rad u mnogim područjima Balkana i Ugarskog kraljevstva, gdje je obavljao službu inkvizitora. Za ovoga slavnog sina svetog Franje Papa kaže da je širio katoličku vjeru, Božju slavu, da je radio na spasenju mnogih duša, da je suzbijao mnoga zla koja su se „rodila iz otrovnih korijena“, posijao je Riječ Božju i po gospodskim kućama. Autor zbirke izvora je prije donošenja samog teksta pisma kao mali naslov dao kratko objašnjenje: „*Alberto Romanorum et Hungariae regi Iacobus de Marchia ord. Minorum inquisitor in Hungaria commendatur*“.¹⁶ Ovo Papino pismo kojim preporučuje fra Jakova ugarskom kralju objavio je i čuveni rumunjski povjesničar Nikola Iorga u svom djelu *Notes et Extraits* na francuskom jeziku. Pod

¹⁴ Radoslav Grujić spominje izvjesnog srijemskog arhiđakona pod vlašću Pečuškog biskupa Henrika, koji je po biskupovom nalogu početkom 1438. godine, kako se govorilo, objavio po iloku i okolnim crkvama da je Jakov Markijski ekskomuniciran (Grujić 1931, 440).

¹⁵ „Nešto ranije, piše papa imperatoru Albertu, poslali smo ljubljenog sina Jakova Markijskog, sudionika događaja... da propovijeda u Ugarskom kraljevstvu...” (Picciafuoco 1976, 85.; Grujić 1931, 440).

¹⁶ „Albertu, rimskom i ugarskom vladaru preporučen je Jakov Markijski iz reda Manje braće...” (Theiner 1968, 218).

datumom 15. studenog 1438. spominje ovo Papino pismo: „*Le pape permet r Jacques 'de Marchia' d'employer des censures ecclésiastiques contre ceux qui lui créeraient des difficultes. – Suivent des lettres de recommandation envers de le roi de Hongrie*“. Pod istim datumom, ali vrlo kratko, Jorga donosi i Papino pismo preporuke za nadbiskupa: „*Le pape écrit r un archeveque pour lui recommander Jacques 'de Marchia', inquisiteur en Hongrie, en Bohème etc*“.¹⁷

Misionarsko-inkvizitorski rad Jakova Markijskog u Srijemu i Slavoniji

Dušan Popović u svojoj knjizi *Srbi u Vojvodini* ukratko prikazuje djelatnost papinskog inkvizitora u južnoj Ugarskoj: „U XV veku prodire husitska propaganda i u Vojvodinu, a naročito u Srem i Bačku. Na poziv kralja Sigismunda bude 1436. iz Rima poslat Jakov de Marchia za inkvizitora protiv husita i bogumila. Njemu je stavljeno u dužnost da suzbije jeretike i u Slavoniji i u Erdelju i u Banatu. On je prvo otpočeo sa radom u Bačkoj županiji, gde je pronašao mnoge jeretičke sveštenike i svetovanjake koji su ispovedali i sejali jeres po šumama, pivnicama i vodenicama, po planinskim pećinama i jazbinama (zemunicama). Iz Bačke je prešao u Srem, gde je svojom preteranom revnošću, kao na primer u Kamenici, uzbunio narod protiv sebe“ (Popović 1957, 55-56; usp. i Ćirković 1982, 319).

Veći dio 1437. godine Jakov Markijski proveo je u Srijemu i Slavoniji na svom misionarsko-inkvizitorskom radu. Jedna grupa husita se već početkom 1437. godine pred progonom Jakova Markijskog iselila iz Srijemske Kamenice u Moldaviju, u mjesto Tatroš, a predvodili su je literati Toma i Valentin koji su preveli Sveto pismo na mađarski jezik (Šidak 1962, 17-18). Nekoliko dokumenata izdanih tijekom 1437. godine svjedoče nam o njegovoj djelatnosti u ovim područjima. U Srijemu je Jakov naišao na otpor pojedinih rimokatoličkih svećenika, koji su nastojali suprotstaviti mu se i onemogućiti ga u obavljanju propovjedničke i inkvizitorske službe (Grujić 1931, 438). Zbog sukoba sa svjetovnim klerom, koji se na inkvizitora požalio Papi, Jakov je zatražio zaštitu najprije od požeškog župana Ladislava Tamaševa iz Nimaca, koji je upravljao i srijemskom županijom. On je 25. veljače 1437. godine Jakovu izdao jedno svjedočanstvo u kome se govori da je Jakov Markijski uspješno obraćao bosanske i husitske heretike u Srijemu i na lijevoj obali Dunava. Poznata su nam još četiri pisma koja se odnose na inkvizitorovu djelatnost u Srijemu.

Značajan je izvještaj srijemskog biskupa Jakova papi Eugenu IV., napisan 15. ožujka 1437. godine. U njemu srijemski biskup izvještava Papu o aktivnostima inkvizitorovim među tamošnjim husitima i „raškim šizmaticima“. Biskup Jakov u svom izvještaju ni jednom riječju ne spominje bosanske heretike-bogumile, što posebno u svom radu naglašava Jaroslav Šidak (Grujić 1931, 17; Šidak 1962, 16-17). Dokument

¹⁷ „Papa imenuje Jakova Markijskog da djeluje kao inkvizitor protiv onih koji krivo vjeruju. Osim pisama preporuke upućuje i pismo ugarskom kralju... Papa piše nadbiskupu da bi mu preporučio Jakova Markijskog, inkvizitora za Ugarsku i Češku...“ (Jorga 1899-1916, 354).

je napisan u Banoštoru, („*in Monasterio bani*“). Srijemski biskup je o Jakovu Markijskom napisao: „Inkvizitor je revnosnim istraživanjem u obližnjim predjelima Jakobove srijemske biskupije otkrio ‘mnoge heretike’, kako klerike tako i laike, pripadnike heretičke izopačenosti prokletih husita, katoličke vjere i univerzalne crkve protivnika, okaljane, nagrđene i zapletene u mrežu pogubnog izopćenja“ (Brandt 1956, 35).

Važan dokument potječe i od Ladislava Morovičkog iz Valpova. Većina autora donosi da je datum pisanja ovog dokumenta 18. srpnja 1437. godine (Brandt 1956, 34; Grujić 1931, 439). Šidak u svom radu, međutim, kao datum izdavanja ovog dokumenta navodi 12. srpnja 1437. godine, a spominje da su kod Fermendžina i ovo pismo Morovičkog i drugo pismo srijemskog biskupa Jakova datirani istim danom – 18. srpnja 1437. godine, ali onda navodi i razliku u svakom pismu kod samog datiranja. U pismu Morovičkog stoji „*feria quinta proxima festum beate Margarethe virginis et martyris*“, biskupovo pismo je datirano: „*feria quinta proxima post festum diusionis apostolorum*“. Kriterij za određivanje toga datuma bio je dotični blagdan, *diusionis apostolorum*, koji uvijek pada na 15. srpnja, a nije pomični blagdan, kako to tvrdi Jaroslav Šidak. Kod Grotefenda u tablici 10 za 31. ožujka pod slovom GF i F stoji da je na taj datum bio Uskrs 1437. godine, a blagdan *Divisio apostolorum* je 15. srpnja i nepomičan je, uvijek je toga datuma. U alfabetskom indeksu svetaca i praznika europskih nadbiskupija za dotični blagdan piše: „*Apostolorum (omnium, duodecim), divisio, apostel teilung (scheidung), aller aposteltag 15. jul.*“, dok za praznik svete Margarete djevice i mučenice stoji: „Margarete v.m. (en fenal) 13. jul; -a u julu 12: Salzburg i sufragani; 15. jul: Bazel, Kur, Konstanc, Strazburg; 19. jul: Lozan, Sion; 20. jul: Akvileja, Ženeva, Francuska (s izuzecima), Italija, Skandinavija, (i Finska 13. jul), Engleska i danas“ (Grotefend 2006, 35, 81, 168-169). Ovi podaci jasno ukazuju da je raspon slavljenja ovog blagdana tjedan dana, a izgleda vjerojatno da se u srednjovjekovnoj Ugarskoj (uključujući i Hrvatsku i Slavoniju), proslavljao kada i u njemačkim zemljama, 12. ili 13. srpnja. Šidak ispravlja Grujića spominjući Ladislava Morovičkog kao nekadašnjeg mačvanskog bana, a ne kao arhiđakona morovičkog (Šidak 1962, 22).

Kao osnova za ovo pismo, Morovičkom je poslužilo pismo njegovog imenjaka požeškog župana koje je on prepisao s nekim značajnim izmjenama. Morovički za razliku od Ladislava Tamaševa Požeškog, nigdje u svom pismu, nijednom riječju, ne spominje bosanske heretike – bogumile. Tvrdi da je stanovništvo različitog etničkog porijekla, vjerski podijeljeno na katolike i pravoslavne, kao i da se husitizam širi samo među katolicima. Iznenaduje kako Morovički „olako“ prelazi preko podataka iz pisma požeškog župana, ne spominjući ime bosanskih heretika. U Valpovačkoj ispravi se već ističe da inkvizitor djeluje i s druge strane Dunava. Pavo Živković se u svom radu ukratko osvrće na te događaje: „Te godine boravio je Markijski i u Valpovu na posjedima obitelji Maroth“ (Živković 1984, 179). Razumljivo je zašto Morovički ne spominje prisutnost bosanskih heretika u svome pismu, budući da je Morovički bio u Valpovu, koje se nalazi u Podravini, gdje tada vjerojatno nije bilo bogumila. To, međutim, ne dokazuje da ih nije bilo u požeškoj županiji koja se nalazi u Posavini, mnogo bliže Bosni.

Srijemski biskup Jakov piše svoje drugo pismo u vezi s akcijom Jakova Markijskog protiv heretika, 18. srpnja 1437. godine u Banoštoru. U pismu se spominje da je područje inkvizitorovog djelovanja između Save i Dunava gdje izmiješani s katolicima žive Srbi (Rašani) i Bosanci, neprijatelji katoličke vjere. Biskup posebno ističe inkvizitorove zasluge, naglašavajući da je Jakov pronašavši mnoge heretike, neke istrijebio, a neke obratio. Imajući u vidu da je srijemski biskup u svom drugom pismu spomenuo dvije nacije – Srbe i Bosance, a poznato je da su Srbi kao pravoslavci od strane rimokatoličke crkve nazivani shizmatici, a ne heretici, to se ovaj podatak „heretici“ odnosi na tamošnje Bosance-heretike. Tako Brandt smatra da je inkvizitor kao husite u Srijemu progonio tamošnje Bosance (Brandt 1956, 36). Još jedno pismo u vezi s inkvizitorovim radom napisao je bosanski biskup Josip u Đakovu 26. prosinca 1437. godine, prepisavši drugo pismo srijemskog biskupa, a izmijenivši samo uvodnu i zaključnu formulu. Tu se također na jednom mjestu spominju i Bosanci, ali kao glavni predmet inkvizitorovog rada spominju se husiti.

U Šidakovoj raspravi dovodi se u pitanje spomen bosanskih heretika. Činjenica je da se oni ne spominju u prvom pismu srijemskoga biskupa Jakova od 15. ožujka 1437. godine, kao ni u pismu Ladislava Morovićkog od 12. srpnja 1437. godine, a o njima nalazimo podatke u pismu požeškog župana Ladislava Tamaševa od 25. veljače 1437. godine i u drugom pismu srijemskog biskupa od 18. srpnja iste 1437. godine, kao i u prepisanom pismu bosanskog biskupa Josipa od 26. prosinca 1437. godine. Iznesena je hipoteza da je vjerojatno sam inkvizitor odgovoran za to. Pismo požeškog župana i drugo pismo srijemskog biskupa uručena su osobno Jakovu Markijskom, što s velikom vjerojatnošću upućuje na to da ih je inkvizitor osobno i napisao. Njegovi podaci nisu, međutim, uvijek bili adekvatni povijesnoj istini (Šidak 1962, 16-17).

Uzevši u obzir mišljenja i nekih drugih povjesničara, napose Franje Račkog, zaključujemo da je patarena, odnosno bogumila, bilo u Slavoniji i Srijemu još od XIII. stoljeća. Rački tvrdi: „...ovo je prvi javni dokaz, da je patarenstvo do godine 1234. prekoračilo granice bosanske, raširivši se okraj Save i ovdje se utoliko ojačalo, da su za iskorienjenje njegovo izvanredna sredstva bila potrebna. Patareni su se uvriježili ponajviše u diel hrvatske države između Save, Drave i Dunava, a najpače u kašnje takozvanoj dolnjoj Slavoniji.“ Na drugom mjestu u svome djelu, gdje isti autor spominje djelatnost Jakova Markijskog u Srijemu i široj Ugarskoj polovicom 30-ih godina XV. stoljeća, piše: „On je slijedećih godina propoviedao u iztočnoj Ugarskoj i Erdelju, a najpače u Sriemu, gdje je većina pučanstva bila iztočno pravoslavne vjere, ali bijaše od nekada i Patarena, a od novije dobe i Husita, doselivših se po svoj prilici iz gornje Ugarske, pa su ovdje tajno svoju službu vršili“ (Rački 1931, 406, 452). Na ovom području bilo je dosta i Srba pravoslavaca, koji su živjeli zajedno s bogumilima i husitima i s katoličkim stanovništvom ovoga kraja (Rokai 1972, 86-91). Protiv pristaša husitskog pokreta i bosanske hereze nije bilo lako efikasno djelovati zato što bi se u slučaju opasnosti prikrivali u kućama svojih pristaša i javno se izjašnjavali kao katolici. Odgajani kroz naraštaje u mržnji prema katolicima, prilikom turskih osvajanja prvi su prišli Turcima, prihvatili tursku državnu misao i najvećim dijelom prešli na islam (Pavičić 1953, 42).

Zanimljiva je jedna zgoda u vezi s fra Jakovljevim misionarskim radom u Srijemu, gdje se kaže da su heretici u jednom kraju djecu i odrasle učili psovati Bogorodicu kada bi se molila molitva „Zdravo Marijo“, dok je Jakov odobrio svima koji bi pobožno u katoličkom duhu molili Zdravo Mariju oprost od 40 dana (Picciafuoco 1976, 82). Interesantna je i skoro zadivljujuća velika pokretljivost Jakova Markijskog, napose ona za vrijeme četvrtog desetljeća XV. stoljeća. Jedan povjesničar bilježi da je izvjesno vrijeme u proljeće 1437. godine Jakov Markijski boravio u Italiji, da bi početkom 1438. godine djelovao po treći puta u Srijemu, kao inkvizitor, a u ljeto po četvrti put boravi u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj, obavljajući istu službu (Hoško 1987, 126). Drugi autor ističe činjenicu njegovog boravka tijekom 1437. godine dva puta u Italiji u srpnju i u studenome (Sekulić 1987, 70-71).

Poslije kraćeg boravka u Italiji i posjeta papi Eugenu IV. u Ferari, od koga je 15. studenog 1438. godine dobio preporučeno pismo za kralja Alberta, Jakov Markijski se vratio i nastavio inkvizitorski rad u Srijemu i Slavoniji, a kralj Albert je 6. lipnja 1439. godine izdao naređenje da Jakova nitko ne smije u djelovanju ometati.

Tijekom ljeta 1439. godine Jakov Markijski je svoj rad uglavnom usredotočio na Frušku goru. Nekoliko dokumenata svjedoče o aktivnosti u malom mjestu Srijemskoj Kamenici, na desnoj obali Dunava, u podnožju Fruške gore, kao i u Beočinu i okolici. U nedavno izašloj knjizi „Istorija Mađara“ spominje se: „Husiti su se pojavili u Ugarskoj. Svoje najjače uporište imali su u Sremskoj Kamenici. Ovdašnji paroh Blaž, koji je studirao u Pragu, bio je vatreni pristaša Husovog učenja. Njegovo mrtvo tijelo je po naredbi franjevačkog inkvizitora Jakova Markijskog, zbog toga iskopano i spaljeno...“ (Rokai i sur. 2002, 145).

Inkvizitor je također naredio da se zatvori beočinski svećenik Valentin, zato što je pomagao heretike, a također je naredio da se tri uhvaćena husita vežu za kolčeve. Tada je u Srijemskoj Kamenici uslijedila provala gnjeva i nezadovoljstva lokalnog stanovništva. Kamenički krojač Valentin isukanim je mačem napao suca „Jovana“, koji je provodio naređenja Jakova, natjeravši ga na odstupanje. Zajedno s okupljenim narodom odvezali su husite vezane za kolčeve, a zatim su otišli do sučeve kuće gdje je bio i zatvor. Odatle su oslobodili beočinskog svećenika Valentina, koji je bio okovan u željezo. Kasnije je zbog toga vođena i parnica, ali su pobunjenici loše prošli (Grujić 1931, 440; Fermendžin 1892, 173-174). Ispit svjedoka je bio u Srijemskoj Kamenici 19. kolovoza 1439. godine (Stanojević 1928, 11).

Prispjevši u Ugarsku i Češku usred zime 1439. godine, Markijski se po treći put prihvatio svog apostolskog posla. U ovom novom ciklusu misionarenja, fra Jakov je ponovno nailazio na žestoka protivljenja raznih heretika, koji su pošto-poto željeli spriječiti njegovu djelatnost. To su činili na razne načine, a jedan od tih je bio ometanje njegovih propovijedi vikom i zvižducima ili čak zastrašivanjem naroda. Za vrijeme Jakovljeve misije u Ugarskoj 1439. godine došlo je do sukoba Nijemaca i Mađara u Budimu. Kralj Albert, a još više Jakov Markijski pokušali su posredovati i prekinuti krvavu bitku. Jakov to nije uspio svojim silama, s križem u ruci među sukobljenima, zazivajući mir, nego tek u jednoj crkvi, moleći se pred svetohraništem.

Kralj Albert Habsburški umro je 27. listopada 1439. godine, što je rastužilo Jakova Markijskog, koga je ovaj štiti, i utjecalo je da se njegova misija u Ugarskoj uskoro završi. Smrt ovoga vladara odrazila se na cjelokupnu društveno-političku i vjersku situaciju toga dijela Europe. Na Bazelskom saboru pojavila se opasnost od shizme, izborom protupape Feliksa V. (1439.-1448.), naleti heretika su se povećali, pritisak Turaka na granicama je bio sve veći.

Sagledavajući cjelokupnu misionarsko-inkvizitorsku djelatnost Jakova Markijskog u Ugarskoj i na Balkanu, može se konstatirati da je radije boravio u Ugarskom kraljevstvu, jer je imao svestranu potporu kralju Žigmunda i njegova dvora, kao kasnije i njegova nasljednika Alberta i njegove žene Elizabete. U očima lokalnog stanovništva i nižeg klera, Jakov nije bio omiljen zbog njegove fanatičnosti i dosta oštrih postupaka, a poznato je da lokalno svećenstvo ne voli pretjerano revne misionare. Moguće da je i reljef, konfiguracija zemljišta tj. prevladavanje ravničarskih predjela, utjecalo da djeluje sa više uspjeha u Ugarskoj, nego u Bosni.

Autori korištene literature razlikuju se po pitanju kada je Jakov napustio teritorij Ugarske. Grujić u svom prilogu donosi da je papinski legat ostao još nekoliko godina u Srijemu i Bačkoj, sve dok na njegovo mjesto nije naimenovan novi inkvizitor za Ugarsku, Moldaviju, Bosnu, Srbiju, Vlašku, Bugarsku i Slavoniju 23. siječnja 1444. godine, a to je bio fra Fabijan iz Bača. Jakov Markijski napustio je južnu Ugarsku i vratio se u Italiju, gdje je i dalje obavljao razne misije (Grujić 1931, 440). Živković donosi podatak da se Jakov Markijski zbog zdravstvenog stanja vraća u proljeće 1440. godine u Italiju, a nedugo zatim odlazi u Palestinu (Živković 1984, 182).

Picciafuoco u biografiji Jakova Markijskog piše da je on napustio Ugarsku rujna 1439. godine i vratio se u Italiju s namjerom da uskoro pođe za Svetu zemlju (Picciafuoco 1976, 90). Jakov Markijski je dobio dozvolu od pape Eugena IV. da pođe u Svetu zemlju radi tjelesnog i duhovnog oporavka, i poslije tolikih zasluga za Crkvu. Slijedeći dokumente, možemo zaključiti da je Jakov ovo putovanje izveo 1440. godine u razdoblju od osam mjeseci: između ciklusa korizmenih propovijedi u Padovi i studenog te iste godine, kada se nalazio ponovno u Italiji, u Macerati. Ovo potvrđuje i pismo pape Eugena IV. Jakovu datirano 4. travnja 1440. godine. Iz njega možemo vidjeti da je u to vrijeme Jakov Markijski propovijedao u Padovi, da je Ugarsku napustio zbog zdravstvenih poteškoća i da je imao namjeru uskoro otići na Istok (Sgattoni 1940, 100). Izgleda da je zaista krenuo u Palestinu i da se vjerojatno zaustavio na Cipru, gdje su se u to vrijeme obično zaustavljali hodočasnici. Sumnja se da je ipak stigao u Palestinu, čini se vjerojatnim da se zbog slabog zdravlja vratio u Italiju. Međutim, postoji sačuvan jedan podatak u spisima Jakova Markijskog, koji kao da potvrđuje da je ipak dospio u Svetu zemlju. U tom podatku spominju se sedam naroda koji žive u okolini groba Gospodnjeg u Jeruzalemu. Zna se da je Jakov vodio dnevnik putovanja koji bi, da je sačuvan, danas bio dragocjeni izvor informacija o ovom razdoblju njegova života (Sgattoni 1940, 104-105).

Jakov Markijski ponovno u Ugarskom kraljevstvu

Posljednji posjet Jakova Markijskog Ugarskoj bio je u ljeto 1457. godine. Još 17. svibnja 1457. godine u papinskoj kuriji fra Jakovu je izdano pet pisama s kojima je pošao na put u zemlje krune svetog Stjepana. Dva pisma su sadržala naputke pape Kaliksta III. u vezi s propagandom križarskog rata protiv Turaka Osmanlija i u vezi s radom na obraćenju heretika. Markijski je ponovno ovlašten djelovati kao inkvizitor. Treće pismo je Jakova preporučivalo ugarskom kralju kao nasljednika misije i djela Ivana Kapistrana, a četvrto ga je preporučivalo ugarskim i češkim biskupima, dok je peto pismo bilo upućeno kardinalu Ivanu Karvahalu i sadržavalo je energične upute da pomogne i bude na usluzi Jakovu Markijskom u njegovoj djelatnosti. Spomenuto treće pismo u svojoj je zbirci vrela *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, u tomu II. objavio i Augustino Tajner pod brojem 462 i pod naslovom „*Regi Hungariae predictus Iacobus commendatur, omniaque prospera contra Turcas augurantur.*“¹⁸ Papa Kalikst III. ističe u pismu da šalje svog ljubljenog sina fra Jakova Markijskog, slugu Božjega, vatrenog Kristovog vojnika, čije su učene, sveti život, revnost i ljubav u dušama nanovo rađali ljubav prema Kristu. Papa dalje naglašava kako je Jakov nastavljatelj djela fra Ivana Kapistrana, čija je slavna smrt bila kruna njegove djelatnosti i svetosti. Kalikst III. potvrđuje sve bule koje je ranije blažene uspomene Eugen IV., njegov prethodnik izdao montepandrondskom fratri (Theiner 1968, 295-296).

Jakov Markijski ponovno je došao u Ugarsku. U Budimu mu se priključio fratar Aleksandar iz Dubrovnika. Jakov Markijski bio je u Budimu primljen i dočekan od strane kardinala legata i od strane ugarskih magnata s počastima. Uskoro je započeo svoju misiju. Svoj boravak u Ugarskoj Jakov je iskoristio da posjeti grob svoga prijatelja Ivana Kapistrana u Iloku. Uskoro je dao inicijativu da se započne proces kanonizacije Kapistrana. Jakov se prilikom svog posljednjeg boravka u Ugarskoj posvetio skupljanju materijala za kanonizaciju svog subrata Ivana Kapistrana. Tom je prigodom otputovao i u Ilok, mjesto gdje je Kapistran umro i sahranjen. Uvjerio se da se u tom mjestu zaista po Kapistranovom zagovoru događaju čudesa, ali je primijetio da se kardinal Karvahal protivi njihovom prikupljanju. Po povratku iz Iloka u Budim, Jakov je mladom kralju Ladislavu V. Posmrčetu i njegovim dvoranima pokazao četrnaestogodišnju djevojčicu koju je Kapistranov dodir izliječio od sljepoće i šepavosti. Njeno svjedočanstvo je ovom prilikom zabilježio notar ostrogonskog nadbiskupa.

Ovaj dokument, kao i zbirku čuda koja je njegov pokojni prijatelj izvršio, Jakov je po subratu Aleksandru poslao papi Kalikstu III. (Kiš 1986, 27). Suviše zanesen angažiranjem oko kanonizacije svog slavnog subrata i prijatelja, markijski je fratar izgleda pomalo zapustio misiju oko propagande križarskog rata protiv Osmanlija, ili samo o tome nije obavijestio papu Kaliksta, na što mu se ovaj požalio u jednom pismu. Za vrijeme svoga boravka u Ugarskoj, fra Jakov je uputio dva pisma stanovnici-

¹⁸ „kralju Ugarske spomenuti Jakov je preporučeno da svuda uspješno protiv Turaka propovijeda“.

ma grada Askolija, kojima je bio veoma privržen. Savjetovao ih je i opominjao, preporučio se u njihove molitve. Jedno pismo napisano iz Budima datirano je 7. listopada 1457. godine (Picciafuoco 1976, 165-168), a upućeno gradskom vijeću Askolija, pokazuje nam da je Jakov tada još bio u Ugarskoj, ali vjerojatno je ubrzo napustio ovu državu i vratio se u Italiju, zbog narušenog zdravlja ili zbog iznenadne bolesti (Andrić 1999, 77-78). Zbog nedostatka povijesnih vrela, koja nisu sačuvana, ne može se u potpunosti rekonstruirati Jakovljeva boravak u Ugarskoj u tom razdoblju. Ova inicijativa Kapistranove kanonizacije i sama misija u Ugarskoj uskoro su bile prekinute, zbog Jakovljeva lošeg zdravstvenog stanja. Za njegovu bolest, hladnoća ovih krajeva nije bila odgovarajuća, pa je ubrzo ponovno krenuo za Italiju. O ovome je i sam napisao: „*Mentre venivo dalla Slavonia diretto in Italia, non sonoscendo la via ed essendo assai ammalato, incontrai un poverello e gli diedi una 'schiavina' (una moneta locale) che mi ritrovai in tasca, affinché mi indicasse la via ...*“¹⁹

Literatura:

- Andrić, Stanko. 1999. *Čudesna svetoga Ivana Kapistrana*. Slavonski Brod-Osijek: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje i Matica hrvatska, ogranak Osijek.
- Bayer, Vladimir. 1982. *Ugovor s đavolom. Procesi protiv čarobnjaka u Evropi, a napose u Hrvatskoj*. Zagreb: Informator.
- Blehova-Čelebić, Lenka. 2006. *Hrišćanstvo u Boki 1200.-1500*. Podgorica-Cetinje: Pobjeda, Istorijski institut Crne Gore i Narodni muzej Crne Gore.
- Brandt, Miroslav. 1956. Susret viklifizma s bogomilstvom u Srijemu. *Starohrvatska prosvijeta* III/ 5: 33-64.
- Brković, Arkandeo. 1896. Sv. Jakov Markijski, evropski apoštol i namjestnik u bosanskoj redodržavi, *Franjevački glasnik* (22)X: 341.
- Cvekan, Paškal. 1985. *Franjevci u Baču*. Virovitica.
- Čirković, Sima. 1982. Kretanja prema severu, *Istorija srpskog naroda II : Doba borbi za očuvanje i obnovu države (1371.-1537.)*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Engel, Pal. 1996. *Magyarország világi archontológiája 1301-1457*. 2. Budapest.
- Fermendžin, Euzebio. 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*. Zagreb: JAZU.
- Galamb, György. 2002. A ferences obszervancia magyarországi térnyeréséhez, *Aetas Történettudományi folyóirat, XVII. Évfolyam* 4: 168-181.
- Gašić, Emerik. 2000. *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko - đakovačke i srijemske*. Osijek: Državni arhiv u Osijeku.
- Grotefend, Herman. 2006. *Računanje vremena u nemačkom srednjem i novom veku*. Novi Sad: Stylos.

¹⁹ „Dok sam išao iz Slavonije direktno u Italiju ne nalazeći put i obolio, susreo sam usput jednog siromaška i dao mu jednu slavonsku (lokalni novčić) koji mi se našao u džepu, a on mi je pokazao put“ (Picciafuoco 1976, 170).

- Grujić, Radoslav. 1931. Jedan papski inkvizitor 15. veka u Vojvodini. *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*. 4: 438.
- Hoško, Franjo. 1987. Franjevci u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj potkraj srednjeg vijeka. *Croatica christiana periodica* (11)19: 116-130.
- Iorga, Nicolae. 1899-1916. *Notes et extraits* 6. Bucarest.
- Karácsonyi, János. 1910. Első Magyar hadijelentés 1437. *Hadtörténelmi Közlemények* 1-2: 15.
- Katona, Stephanus. 1800. *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae*. Coloce.
- Kiš, Lovro. 1986. *Čudesa Ivana Kapistrana*. Zagreb: Brat Franjo.
- Leposavić, Petar. 2006. *Inkvizicije: srednjovekovna, španska, rimska*. Beograd: Izdavački grafički atelje „M“.
- Lucka, Emil. 1951. *Torquemada i inkvizicija u Španjolskoj*. Zagreb: Novo pokoljenje.
- Mirošević, Franko i Šanjek, Franjo. 1996. *Hrvatska i svijet od V. do XVIII. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pavičić, Stjepan. 1940. *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII do XVIII stoljeća I*. Zagreb.
- Pavičić, Stjepan. 1953. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Petrány, Franciscus. 1910. *Inquisitio haereticae pravitatis in Hungaria*, Doktorska disertacija, Kalocsa.
- Picciafuoco, Umberto. 1976. *San Giacomo della Marca (1393-1476)*. Montprandone.
- Popović, Dušan. 1957. *Srbi u Vojvodini* 1. Novi Sad: Matica srpska.
- Prohaska, Dragutin. 1919. Husiti i bogumili. *Jugoslavenska njiva III* Zagreb: 437-443.
- Rački, Franjo. 1931. Bogomili i patareni. *Pos. izd. SKA knj. LXXXVII. (Društveni i istorijski spisi 38)*. Beograd.
- Rokai, Petar. 1969. Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda (1435-1437). *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. XII/I: 94-106
- Rokai, Petar. 1972. Prilog poznavanju položaja Srba u Ugarskoj u XV veku. *Zbornik Matice srpske za istoriju* VI: 86-91.
- Rokay, Péter. 1976. Beszélte Magyarul Marchiai Jacab. *Különlenyomat Hungarológiai Közlemények* VIII: 91-110.
- Rokai, Petar i sur. 2002. *Istorija Mađara*. Beograd: Clio.
- Sekulić, Ante. 1978. *Drevni Bač*. Split: Knjižnica Zbornika Kačić.
- Sekulić, Ante. 1987. Crkvene prilike u Bačkoj i Srijemu u XV. stoljeću. *Croatica christiana periodica* 10/19: 66-76.
- Sgattoni, Marino. 1940. *La vita di S. Giacomo della Marca (1393-1476) per fra Venanzio da Fabriano (1434-1506)*. Zara.
- Stanojević, Stanoje. 1928. Bogomili i husiti u Sremu i Bačkoj. *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* 1. Novi Sad: 114-115.
- Szabo, Gjuro. 1920. *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šanjek, Franjo. 1982. Predgovor hrvatskom izdanju. Testas, Guy i Jean. *Inkvizicija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

- Šanjek, Franjo. 1996. *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Šidak, Jaroslav. 1962. Heretički pokret i odjek husitizma na slavenskom jugu. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 31: 5-24.
- Tarnai, Andor. 2002. Pisci i izvori kronike ugarskih franjevaca opservanata, *Scrinia slavonica* 2: 488-490.
- Testas, Guy i Jean. 1982. *Inkvizicija*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Theiner, Augustino. 1968. *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia 1352-1526* II. Osnabrück: Zeller.
- Tomić, Draženko. 2004. *Inkvizicija. Nastanak, razvoj i povijesno značenje*. Zagreb: Teovizija.
- Živković, Pavo. 1984. Jakov Markijski i bosanski franjevci. Pokušaj reformiranja bosanskih franjevaca. *Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banja Luci* 5: 172-173.

Summary

Jakov Markijski (Jacob de Marchia) in the medieval Hungary

On the basis of historical literature and sources, the study is dealing with the activities of a famous Franciscan apostle, missionary and inquisitor from the stricter part of the order – the Observants in the XV century, on the territory of the Hungarian kingdom. To be more precise, it includes Jacob's appearance on this territory in the period from 1432 to 1439, as well as in 1457. Besides Jacob's activities concerning preaching to people, fighting heresy, particularly Hussitism in the south of Hungary, collecting evidences for the canonization of St. John of Capistrano, as well as the diplomatic mission on the Hungarian court at the time of Hungarian kings Sigismund, Albert and Laszlo V, this study also provides information regarding the history and arrival of Franciscan friars to Croatia, Slavonia, Srijem and Hungary, in the narrow sense. It also presents basic data on the medieval inquisition and appearance of the Hussitism in this region.

Key words: Jacob de Marchia, Franciscans, Observants, heresy, Hungary, Slavonia, Srijem

